

РАЦІОНАЛЬНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯК МЕТОД ПРИКЛАДНОЇ СИТУАЦІЙНОЇ ЛОГІКИ

Аналізується ситуаційна логіка – як теоретична, так і прикладна. Головна увага звертається на прикладну ситуаційну логіку, її дарвіністську версію як логіку та методологію наукового пізнання, а також марксистську версію як логіку соціально-історичного пізнання та методологію історико-філософського дослідження. Вони розрізняються як теоретична і прикладна ситуаційні логіки. Прикладна ситуаційна логіка як логіка і методологія історико-філософського пізнання заснована на методі раціональної реконструкції. Сама ж раціональна реконструкція конкретизується через терміни «раціональна» та «нераціональна реконструкція». Через співвідношення раціонального і нераціонального в реконструкції розкриваються можливості застосування прикладної ситуаційної логіки у дослідженні історико-філософського процесу. Ключові слова: ситуаційна логіка, дарвінізм, метод, методологія, марксизм, внутрішня історія, раціональна реконструкція.

Постановка проблеми. Раціональна реконструкція як метод історико-філософського пізнання перебуває в центрі історико-філософського дискурсу. Вперше на нього звернув увагу І. Лакатос, а потім, спеціально у сфері історико-філософських досліджень, його досліджували З. Каменський і С. Руденко. Однак як метод історико-філософської рефлексії раціональну реконструкцію поки що системно не досліджували. Мета статті – заповнити цю прогалину, показати взаємозв'язок між ідеєю ситуаційної логіки К. Поппера і методом раціональної реконструкції І. Лакатоса, З. Каменського, С. Руденка.

Аналіз останніх досліджень. Метод раціональної реконструкції як засіб дослідження історії науки обґрунтовував І. Лакатос, виходячи з методологічних настанов К. Поппера. У сфері історико-філософських досліджень раціональну реконструкцію аналізували З. Каменський і С. Руденко.

Формулювання мети і постановка завдання. Свою ситуаційну логіку К. Поппер не виклав у вигляді цілісної концепції. Вона представлена низкою окремих фрагментів. Звідси потреба в її цілісній реконструкції. Отже, щоб збагнути метод раціональної реконструкції І. Лакатоса, слід здійснити раціональну реконструкцію ситуаційної логіки К. Поппера. Тож одне тлумачення буде слугувати підставою для розуміння іншого тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Ситуаційна логіка, або логіка ситуації за К. Поппером, – це раціональна реконструкція та об'єктивна інтерпретація локальної ситуації. Вона поділяється ним на теоретичну і прикладну ситуаційну логіку. Функцію теоретичної ситуаційної логіки виконують методологічні рефлексії К. Поппера щодо реконструкції та інтерпретації ситуації, функцію прикладної ситуаційної логіки – його інтерпретації дарвінізму і марксизму.

Характеризуючи теоретичну ситуаційну логіку, К. Поппер зазначав, що «ситуаційний аналіз є раціональним, доступним для емпіричної перевірки і здатним до вдосконалення [1, с. 312]. Сам же раціоналізм К. Поппер визначав у термінах практичного підходу або поведінки. На його думку, «раціоналізм – це готовність вислуховувати критичні зауваження і вчитися на досвіді» [2, с. 168]. Поперівська інтерпретація раціоналізму як критичного раціоналізму «визнає той факт, що у своїй основі раціоналістичний підхід впливає (понайменше гіпотетично) з акту віри – віри в розум» [3, с. 250].

Віра в розум – філософська віра, яку можна назвати також вірою в комунікацію. За К. Ясперсом, «розум вимагає безмежної комунікації, він сам – тотальна воля до комунікації» [4, с. 442]. Характеризуючи розум, К. Ясперс зазначав, що розум зіставляє всі рівні істини, показуючи значущість кожного [4, с. 440]. Він забороняє зупинятися на будь-якому розумінні істини, який не включає в себе всю істину й, отже, перешкоджає замиканню істини в собі. Розум вимагає нічого не випускати з поля зору – ні реальність, ні значущість або можливість вступати у співвідношення з усім, що є, шукати за межею будь-якої границі те, що є і повинно бути, охоплювати навіть протилежності й завжди досягати цілісності, будь-яку можливу гармонію. Але разом з тим, розум намагається також у кожній цілісності

знайти можливість прориву. Він забороняє завершену гармонію. Він доходить до граничної межі, щоб дізнатися про справжнє буття [див.: 4, с. 441].

Філософська віра, на думку К. Ясперса, нерозривно пов'язана з повною готовністю до комунікації. Оскільки достеменна істина виникає лише у зближенні вірувань у всеохопному. Звідси, на його думку, значущість твердження: лише віруючі можуть здійснити комунікацію [див.: 4, с. 508]. Отже, віра в розум, за К. Ясперсом, є передумовою ефективної комунікації та продуктивного діалогу.

Інтерпретуючи раціоналізм як критичну раціональну поведінку, К. Поппер розрізняв два типи людей – догматиків і критиків, а також дві позиції, пов'язані з ними – догматизм і критичне мислення. «Схоже, – писав він, – є два типи людей: ті, хто перебуває під чарами успадкованої відрази до помилок і тому боїться їх і боїться їх визнавати, і ті, хто також бажав би уникати помилок, але знає, що ми частіше помиляємося, ніж не помиляємося, хто дізнався (методом спроб і помилок), що може протистояти всьому, активно шукаючи свої власні помилки. Люди першого типу мислять догматично; люди другого типу – це ті, хто навчився мислити критично» [5, с. 69].

Характеризуючи критичну раціональну поведінку, К. Поппер вдався до аналогії між малими і великими організмами. Він стверджував, що «від амеби до Айнштайна лиш один крок. Обидва працюють методом спроб і помилок. Амеба повинна ненавидіти помилки, тому, що вона помре, якщо помилиться. Але Айнштайн знає, що ми можемо вчитися на наших помилках, і не жаліє сил, влаштовуючи все нові перевірки, щоб виявляти нові помилки й усувати їх із наших теорій, крок, який не може зробити амеба, але може зробити Айнштайн – це досягти критичності, самокритичності, критичного підходу» [6, с. 209]. Виходячи з позиції критичного раціоналізму, К. Поппер проводив методологічну паралель між біологічною еволюцією і еволюцією знання, обґрунтовуючи еволюційну епістемологію. Він заявляв, що все наше знання гіпотетичне. Це – пристосування до не повністю відомого нам оточуючого середовища. Воно часто успішне, а часто неуспішне, воно є результатом попередніх спроб і неминучих помилок і усунення помилок. Окремі з помилок, які включені в успадковану конституцію організму, усуваються шляхом усунення їх носія, тобто індивідуального організму. Однак оуремим помилкам вдається уникнути усунення, і в цьому одна з причин того, що всі ми погрішні: наше пристосування до оточуючого середовища ніколи не оптимальне і завжди недосконале [див.: 6, с. 206]. На його думку, «еволюція наукового знання – це еволюція в напрямі дедалі кращих і кращих теорій. Це – дарвіністський процес. Теорії стають краще пристосованими завдяки природному добору. Вони дають нам дедалі кращу й кращу інформацію про дійсність. (Вони дедалі більше й більше наближаються до істини)» [5, с. 57]. Отже, за К. Поппером, еволюція наукового знання в загальних рисах збігається з еволюцією біологічного організму.

Еволюційна епістемологія К. Поппера – це синтез дарвінізму з ламаркізмом. Такий погляд обстоє Ю. Чайковський [див.: 7, с. 51]. Сам же К. Поппер зазначав, що дарвінізм перебуває в такому ж відношенні до ламаркізму, як дедуктивізм до індуктивізму, добір до навчання за допомогою повторення, критичне усунення помилок до обґрунтування [див.: 8, с. 39].

Синтез дарвінізму і ламаркізму в еволюційній епістемології К. Поппера відбувається шляхом поєднання двох чинників: добору і навчання за допомогою повторення. Добір він розумів як вид навчання, в якому помилки не використовуються для майбутнього, а усуваються [див.: 7, с. 50]. Тож еволюційна епістемологія К. Поппера базується на таких принципах як дедуктивізм і критицизм, тобто навчання на помилках і їх критичному усуненні.

Ситуаційна логіка, крім дедуктивізму і критицизму, містить у своєму списку принципів ще й антипсихологізм. З цього приводу К. Поппер зауважив: «Метод ситуаційного аналізу, звичайно, індивідуалістичний метод, але він, зрозуміло, не психологічний, оскільки він в принципі виключає всі психологічні елементи і замінює їх об'єктивними елементами ситуації» [1, с. 313].

Ситуаційна логіка заснована на реконструкції ситуації та її об'єктивному розумінні. Реконструкція ситуації для К. Поппера «полягає у побудові неодмінно спрощеної ситуації, або моделі, а тому в висуванні певної гіпотези – гіпотези про те, що окремі події, окремі аспекти осмислюваної ситуації були релевантними, або “відповідальними за історичну подію, що підлягає поясненню”» [9, с. 331].

Об'єктивне ж розуміння, на його думку, «полягає в усвідомленні того, що дія об'єктивно відповідала ситуації. Іншими словами, ситуація аналізується достатньо глибоко, щоб елементи, які раніше здавалися психологічними (такі як бажання, мотиви, спогади й асоціації), перетворювалися на елементи ситуації. Тоді людина з певними бажаннями стане людиною, ситуація якої

характеризується тим фактом, що вона переслідує об'єктивні цілі, а людина з певними спогадами й асоціаціями стане людиною, ситуація якої може бути охарактеризована тим фактом, що вона об'єктивно має у своєму розпорядженні деякі теорії або деяку інформацію» [1, с. 311].

К. Поппер наголошував на важливості об'єктивної реконструкції ситуації та її локальному поясненні. На його думку, «в історії важлива об'єктивна реконструкція ситуації і вона повинна бути такою, що перевіряється» [9, с. 331]. Саме ж пояснення історика «повинно бути у певному розумінні локальним – належати до певного місця, певного часу і певних людей» [9, с. 336]. Як бачимо, теоретична ситуаційна логіка – система принципів методологічного аналізу. Головними серед них є дедуктивізм, критицизм і антипсихологізм. Вони характеризують критичну раціональну поведінку, її особливості та відмінність від ціннісно-раціональної поведінки.

Теоретична ситуаційна логіка також включає до свого складу метод раціональної реконструкції як схематизацію, побудову моделі локальної ситуації та її об'єктивну інтерпретацію.

Теоретична ситуаційна логіка, за К. Поппером, доповнюється прикладною ситуаційною логікою. Вона існує у вигляді двох дослідницьких програм: дарвінізму і марксизму. Дарвінізм, на думку К. Поппера, «може бути поданий як прикладна логіка – у будь-якому випадку, як прикладна ситуаційна логіка» [8, с. 39]. Дарвінізм як прикладна ситуаційна логіка можна зрозуміти, за К. Поппером, так: якщо створюється ситуація, в якій життя виявляється можливим, і якщо життя виникає, тоді ця загальна ситуація робить ідею дарвінізму однією з ідей ситуаційної логіки. Однак, зауважував він, дарвіністська теорія може бути успішною не у будь-якій можливій ситуації. Ця теорія, швидше за все, буде успішною стосовно дуже спеціальної, можливо навіть унікальної ситуації, саме життя та його структурний каркас і утворюють таку ситуацію [див.: 8, с. 40]. К. Поппер навіть стверджував, що дарвіністська теорія та його еволюційна епістемологія – це окремі випадки прикладної ситуаційної логіки. «Якщо прийняти погляд на дарвіністську теорію як на ситуаційну логіку, – зазначає він, – тоді ми отримуємо можливість пояснити дивну схожість між моєю теорією зростання знання і дарвіністською теорією: і та, й інша теорії являють собою особливі випадки ситуаційної логіки» [8, с. 40-41]. Отже, дарвіністська теорія та еволюційна епістемологія, в попперівській інтерпретації, – це дві версії прикладної ситуаційної логіки у сфері природи: живої природи і природи наукового знання.

Прикладною ситуаційною логікою у сфері суспільства є марксизм як теорія і метод. У марксистській матеріалістичній діалектиці як методі конкретного аналізу конкретних умов логіка ситуації постає логікою класової ситуації. Про логіку класової ситуації К. Маркса схвально відгукувався К. Поппер. На його думку, Марксівська спроба «використати те, що можна назвати “логікою класової ситуації для пояснення функціонування інститутів індустріальної системи – просто чудова, незважаючи на певні перебільшення чи применшення певних аспектів цієї ситуації”» [3, с. 128].

З приводу логіки класової ситуації як конкретного аналізу конкретних умов М. Корнфорт зазначав, що цей аналіз вимагає вивчення форм взаємозв'язків усередині процесу, що відбуваються у світі й аналізувати предмети як взаємозалежні, мінливі, виникаючі та зникаючі, понад те – як такі, що перетворюються на свою власну протилежність, спроможні виявляти суперечливі сторони в різних відношеннях і здатні вступати у суперечливі відношення, в яких вони піддаються напруженням і деформаціям, зіткненням і перетворенням [див.: 10, с. 107-108]. Цей аналіз приписує вивчати предмети в їхніх реальних взаємозв'язках, у процесі їх виникнення та зміни, а не обмежуватися простою реєстрацією певних явищ, абстрагуючись від процесів, в яких вони справді виникають. Конкретний аналіз конкретних умов повинен бути не лише формально послідовним, який виводиться зі спостережень і припускає спростування спостереженнями, а й узгоджуватися з принципами діалектики [див.: 10, с. 107-111].

Отже, дарвінізм і марксизм – окремі приклади прикладної ситуаційної логіки. Причому дарвіністська теорія як базова ситуаційна логіка стає теоретичним фундаментом еволюційної епістемології К. Поппера як похідної ситуаційної логіки.

Найкращою сферою застосування прикладної ситуаційної логіки, на думку К. Поппера, є сфера історії науки. Він вважав, що описати ситуацію вченого – «означає описати наукові теорії його часу та показати, чому вони не задовільняли цього конкретного вченого. Це – дуже простий приклад ситуаційного аналізу, або ситуаційної логіки» [9, с. 332]. Завдяки зазначеним перевагам прикладної ситуаційної логіки ситуаційний аналіз став одним з основних методів дослідження історії науки та увійшов у методологічний арсенал філософії та методології науки.

Еволюційна епістемологія К. Поппера як прикладна ситуаційна логіка набула подальшого розвитку в логіці раціональної реконструкції ситуації І. Лакатоса. Названі прикладні ситуаційні логіки виходять з різного розуміння раціональності. Для прикладної ситуаційної логіки К. Поппера притаманний практичний підхід до розуміння раціональності, яка, фактично, тлумачиться як критично-раціональна поведінка. А для прикладної логіки раціональної реконструкції ситуації І. Лакатоса, навпаки, властивий теоретичний підхід до розуміння раціональності, яка подавалася ним як нормативна поведінка. Як зазначав О. Никифоров, «Лакатос називає “раціональним” те, що відповідає певним методологічним принципам і нормам. Дії вченого “раціональні”, якщо вони узгоджуються з методологічними принципами; якщо ж учений порушує методологічні правила (під впливом емоцій, звичок, соціальних спонук), то він діє “ірраціонально”» [11, с. 201].

Попри наведені розбіжності, між прикладними ситуаційними логіками К. Поппера й І. Лакатоса є багато спільного, зокрема, у плані протистояння раціоналізму і психологізму, протиставлення раціонального і психологічного. Для розрізнення раціонального і психологічного І. Лакатос використовував терміни «внутрішня історія» і «зовнішня історія», або їх скорочені варіанти «внутрішнє» і «зовнішнє», які є своєрідними аналогами логічного й історичного у Г. Гегеля. Аналізуючи терміни «внутрішня історія» і «зовнішня історія», Т. Кун розрізняв старе і нове їхнє вживання. Причому новий спосіб вживання цих термінів він приписував І. Лакатосу. «Відповідно до вживання термінів, прийнятого серед істориків, внутрішня історія – це історія, яка передусім, або виключно, концентрує свою увагу на професійній діяльності членів окремого наукового співтовариства». Зовнішня ж історія, на його думку, розкриває «відношення між науковими співтовариствами і культурою вцілому. Тому роль, яку в розвитку науки відіграють зміни релігійних або економічних традицій, відносяться до зовнішньої історії. До інших звичних сфер дослідження екстерналістів включаються наукові заклади, системи освіти, а також відношення між наукою і технікою [див.: 12, с. 583]. З таким розрізненням загалом погоджувався й І. Лакатос. Він зазначав, що «“внутрішня історія” зазвичай визначається як духовна, інтелектуальна історія; “зовнішня історія” – як соціальна історія» [11, с. 202]. На цей факт звертав увагу й сам Т. Кун. «Між звичайним вживанням термінів “внутрішня” і “зовнішня історія” та їх використанням Лакатосом, – зауважував Т. Кун, – існує, очевидно, значний збіг. Такі фактори як релігія, економіка й освіта, як і у звичайному вживанні, так і в Лакатоса, є зовнішніми; закони ж Ньютона, рівняння Шрьодінгера й експерименти Лавуазьє будуть внутрішніми факторами» [12, с. 583].

Водночас І. Лакатос по-новому вживав терміни «внутрішня історія» і «зовнішня історія». Будучи послідовником К. Поппера та поділяючи його антипсихологізм, І. Лакатос усунув психологічні елементи зі своєї логіки раціональної реконструкції ситуації, внаслідок чого він звужив звичайний зміст цих термінів. Його внутрішня історія, зазначав Т. Кун, набагато вужча, ніж у історика, оскільки він виключає з неї, зокрема, будь-який аналіз особистісних характеристик вченого, яку би роль вони не відігравали у виборі теорії, у творчій діяльності, що створює теорію, або у формі, в якій ця теорія виникає. До того ж, підкреслював Т. Кун, він виключає такі історичні данні як нездатність людини, яка створює нову теорію, і всього її покоління вивести із цієї теорії наслідки, які виявлять наступні покоління [див.: 12, с. 583-584].

Зосереджуючи свою увагу на терміні «внутрішня історія», або «внутрішній» аспект історії, Т. Кун наголошував, що термін «внутрішній», у розумінні І. Лакатоса, концептуально еквівалентний термінові «раціональний» у звичному розумінні. На його думку, термін «внутрішній» І. Лакатоса запозичує у звичайного використання терміна «раціональний» найважливішу особливість останнього, а саме в ролі критерію добору раціональність передусє заняття історією та не залежить від неї.

Однак, вважав Т. Кун, ця незалежність є удаваною, несправжньою. Якби ж термін «внутрішній» був незалежним терміном із чітким вживанням, як це має місце в істориків насправді, то і з вираження внутрішньої історії можна було б розраховувати почерпнути щось і для раціональної методології. Але якщо, як це має місце в І. Лакатоса «внутрішня історія» являє собою просто раціональну частину історії, то стосовно наукового методу філософ може дізнатися з неї лише стільки, скільки він сам вклав у неї. Виникає ризик, що метаметодологічний метод І. Лакатоса зводиться до тавтології [див.: 12, с. 584].

З думкою Т. Куна можна було б погодитись, якби в І. Лакатоса внутрішня історія збігалася з раціональною історією. Інакше кажучи, якби її структура була простою. Проте внутрішня історія в

І. Лакатоса має складну структуру. Вона включає в себе раціональну реконструкцію і реальну історію. Ї між цими елементами можуть існувати істотні розбіжності. «Реальна історія науки, – писав І. Лакатос, – часто являє собою карикатуру її раціональної реконструкції, раціональні реконструкції часто є карикатурою реальної історії, а деякі виклади історії науки є карикатурами і на її реальну історію, і на її раціональні реконструкції» [11, с. 273]. На його думку, «один зі способів фіксації відмінності між реальною історією та її раціональною реконструкцією полягає в тому, щоби викласти внутрішню історію в основному тексті, а в примітках зазначити як «неправильно поводи́ла себе» реальна історія у світлі її раціональної реконструкції». Звідси випливає, що «внутрішня історія являє собою не тільки вибір методологічно інтерпретованих фактів, інколи вона дає їх радикально покращений варіант» [11, с. 235]. Отже, в І. Лакатоса внутрішня історія – не просто сконструйована раціональна історія, вона постає теоретичною історією. Внутрішня історія як теоретична історія в нього протиставляється зовнішній історії як емпіричній історії, внутрішнє як віртуальне – зовнішньому як реальному.

Для осмислення раціональної реконструкції як методологічного інструменту культурної предикації І. Лакатоса важливим є принцип першості внутрішньої історії перед зовнішньою. За І. Лакатосом, внутрішня історія – первинна, а зовнішня – вторинна [див.: 11, с. 202]. Раціональна реконструкція, або внутрішня історія, вважав він, є первинною, оскільки найважливіші проблеми зовнішньої історії визначаються внутрішньою історією [див.: 11, с. 232]. Завдяки автономії внутрішньої історії, зазначав І. Лакатос, зовнішня історія не має істотного значення для розуміння історії науки [див.: 11, с. 202].

І. Лакатос наголошував на значущості й самодостатності внутрішньої історії. На його погляд, «однієї внутрішньої історії достатньо для зображення історії науки в абстрактному вигляді» [11, с. 231]. Яку би проблему не бажав розв'язати історик науки, стверджував І. Лакатос, він передусім повинен «реконструювати» цікавлячу його ділянку зростання об'єктивного наукового знання», тобто важливу для нього частину «внутрішньої історії» [11, с. 233].

Для І. Лакатоса терміни «внутрішня історія», «раціональна реконструкція» і «модель раціонального зростання наукового знання» пов'язані між собою. На його думку, «кожна раціональна реконструкція створює певну характерну для неї модель раціонального зростання наукового знання» [11, с. 232]. Отже, результатом раціональної реконструкції стає побудова моделі зростання наукового знання. При побудові внутрішньої історії історик науки, наголошував І. Лакатос, буде нехтувати усім ірраціональним з погляду його теорії раціональності [див.: 11, с. 234]. Однак жодна сукупність людських суджень, на його переконання, не є повністю раціональною, тому не може бути повного збігу раціональної реконструкції з реальною історією [див.: 11, с. 259]. Між ними завжди буде існувати певна невідповідність, виражена у протистоянні раціональних реконструкцій та аномальних фактів. Врешті рещт, вважав І. Лакатос, ці аномалії доведеться пояснювати або за допомогою кращої раціональної реконструкції, або за допомогою якоїсь зовнішньої емпіричної теорії, звертаючись до внутрішніх, або зовнішніх чинників розвитку науки [див.: 11, с. 234]. При цьому раціонального реконструктора не повинен бентежити той факт, що реальна історія набагато ширша ніж її внутрішня історія й інколи навіть відрізняється від неї, що змушує делегувати пояснення таких аномалій зовнішній історії [див.: 11, с. 263].

Здійснюючи раціональну реконструкцію, зазначав І. Лакатос, слід керуватися тим, що історія науки є передусім теоретичною історією. Вона – «історія подій, обраних та інтерпретованих у певний нормативний спосіб» [11, с. 238]. Про те, що в І. Лакатоса історія науки має теоретичний, а не емпіричний статус, здогадувався і Т. Кун. «Те, що Лакатос розуміє під історією, такою взагалі не є, а становить приклади, сфабриковані філософією» [11, с. 587]. Виступаючи проти такої позиції, Т. Кун наполягав, що «історія повинна бути побудована без насилля над даними, які ми готуємося добирати й інтерпретувати. Лише в тому випадку, якщо використовуються ці й інші внутрішні критерії професійного вміння історика, результати історичного дослідження можуть мати зворотний вплив на філософську позицію, з якої починає історик, і навіть змінювати її» [12, с. 586]. Отже, протистояння між позиціями Т. Куна й І. Лакатоса зафіксоване опозицією емпіричної і теоретичної версії історії науки.

Раціональна реконструкція як метод теоретичної історії науки І. Лакатоса була екстрапольована у сферу історико-філософських досліджень З. Каменським, а можливості її застосування у цій сфері були критично проаналізовані С. Руденком. Розробляючи методологію історико-філософського дослідження, З. Каменський конкретизував поняття «раціональна

реконструкція» І. Лакатоса, використовуючи замість нього поняття «раціональна реконструкція історико-філософського процесу», та розширив саме поняття «реконструкція», доповнивши «раціональну реконструкцію історико-філософського процесу» її «нераціональною реконструкцією» [див.: 13, с. 98; 100]. Причому він значною мірою ототожнював поняття «реконструкція» і «дослідження» [13, с. 100].

Раціональна і нераціональна реконструкція історико-філософського процесу розрізняються З. Каменським за критерієм раціональності. Таким критерієм для нього слугує наявність в історико-філософському дослідженні чітко сформульованої мети і спеціально розроблених для її реалізації методів дослідження. На думку З. Каменського, «історико-філософське дослідження, умисно здійснюване на основі базової теорії, яка відрізняється від тієї, що реконструюється, й тому не тотожна простому її опису, що являє собою досягнення свідомо поставленої мети і здійснюється за допомогою спеціально розроблених для цього засобів – методів, називається раціональною реконструкцією історико-філософського процесу» [14, с. 76-77]. І, навпаки, історико-філософське дослідження, «яке здійснюється без усвідомлення цілей та методології, на основі стихійних рішень дослідницьких завдань, є нераціональним» [14, с. 77]. Інакше кажучи, нераціональна реконструкція історико-філософського процесу характеризується відсутністю чітко сформульованої мети дослідження та спеціально сформульованих методів.

Мету історико-філософського дослідження З. Каменський деталізував, розділяючи її стосовно самої історії філософії на внутрішні та зовнішні цілі. «Під внутрішніми, – зазначав З. Каменський, – розуміється цілі, досягнення яких не виводить дослідження за межі самої історії філософії. Мова йде про описи, систематизації, словом, про врахування філософських ідей для використання їх в якихось подальших цілях». Іншими, на його думку, є «цілі зовнішні (функціональні). Мова йде про ідеї, що виводять дослідження за межі самої історії філософії» [15, с. 83]. Поділ цілей історико-філософського дослідження на внутрішні та зовнішні в З. Каменського співвідноситься з його поділом історії філософії на об'єктивну і когнітивну. На погляд З. Каменського, «історія філософії є передусім об'єктивним процесом розвитку філософського знання – історико-філософський процес, який об'єктивується у філософських ідеях та їх системах. Це перша, об'єктивна історія філософії. Але історія філософії є також і відтворенням цього процесу в свідомості, яке об'єктивується в його описах й аналізах, у текстах, в історіографії. Це друга, когнітивна історія філософії» [16, с. 114]. Тож у З. Каменського внутрішні цілі співвідносяться з когнітивною історією філософії, а зовнішні – з об'єктивною історією філософії. Самі ж когнітивна й об'єктивна історії філософії З. Каменського певною мірою співвідносяться із внутрішньою та зовнішньою історією науки І. Лакатоса.

Поняття «раціональна реконструкція історико-філософського процесу З. Каменського є методом, який входить до розробленої ним імперативно-цільової концепції методології історико-філософського дослідження. Вона базується на класичному аристотелівському розумінні методу як шляху пізнання, сукупності засобів або способів пізнавальної діяльності та доповнюється його конструктивістською інтерпретацією. В ній поняття методу як «засобу» чи «способу» пов'язується з поняттям «мети». На думку З. Каменського, якщо Аристотель вважав, що метод – це засіб, то це означає, що метод є засобом досягнення певної пізнавальної мети [див.: 14, с. 76-77]. На підставі імпліцитно закладеної у філософії Аристотеля конструктивістської інтерпретації методу, З. Каменський визначав метод загалом як «конструктивний засіб оволодіння матеріалом з метою розв'язання визначених пізнавальних завдань» [14, с. 76-77]. За такого розуміння методу провідним постає поняття дослідницької мети. «Дослідницькі засоби (способи, прийоми, процедури, словом, операції), за допомогою яких оптимально здійснюється історико-філософське дослідження у певній формі, тобто досягається визначена його мета, – зазначав З. Каменський, – називається його методами, а вчення про ці методи – методологією історико-філософського дослідження» [14, с. 75].

Беручи до уваги те, що методи історико-філософського пізнання – це певні рекомендації, приписи, загалом, імперативи та враховуючи, що в основу такого розуміння методів покладена ідея мети, таку концепцію методології історико-філософського пізнання З. Каменський пропонував назвати «імперативно-цільовою концепцією історико-філософського дослідження» [14, с. 75]. Названа концепція, на його погляд, і є методологією історії філософії як «науки про закономірності історико-філософського процесу, цілі, форми і методи його відтворення (дослідження), а також про історію самосвідомості історії філософії як науки» [16, с. 124].

Метод раціональної реконструкції має широку сферу застосування. Так, І. Лакатос застосовував його до досліджень у сфері історії науки, З. Каменський – для досліджень у сфері історії світової філософії, а С. Руденко вважає за можливе застосовувати цей метод у сфері досліджень історії української філософії. На думку С. Руденка, «критичний аналіз тлумачення методу раціональної реконструкції в межах імперативно-цільової концепції історико-філософського процесу З. Каменського та в концепції історії науки І. Лакатоса дозволяє дійти висновку про більшу прийнятність для методологічного апарату історії української філософії змісту ідеї раціональної реконструкції, що представлена у творах І. Лакатоса» [13, с. 246]. Даючи інтерпретацію методу раціональної реконструкції в історії української філософії, С. Руденко зазначає, що «під час дослідження історії української філософії метод раціональної реконструкції можна тлумачити як побудову нормативно інтерпретованої (побудованої за певними принципами, сформульованими в межах певної теорії раціональності) моделі раціонального зростання філософського знання, що має предметно-конструктивну та пояснювальну силу щодо нераціональних, зовнішніх (культурно-історичних, соціально-політичних, економічних, психологічно-біографічних тощо) чинників його становлення і розвитку в історії» [13, с. 246-247].

Метод раціональної реконструкції в сучасній методологічній концепції дослідження історії української філософії С. Руденка доповнюється методом реконструктивної рефлексії. Саму реконструктивну рефлексію С. Руденко пропонував розуміти як метод, який на основі аналізу онтологічних, гносеологічних і когнітивних засад узгоджує конфліктні раціональні реконструкції історії української філософії. Доцільність існування поряд із раціональною реконструкцією реконструктивної рефлексії С. Руденко пояснює тим, що «умовою застосування методу реконструктивної рефлексії в дослідженні історії української філософії постають конфліктні раціональні реконструкції ідентичного історико-філософського матеріалу» [13, с. 247].

Висновки та перспективи розвитку напряму дослідження. Як бачимо, «раціональні» та «нераціональні» реконструкції історико-філософського процесу З. Каменського в сучасній методологічній концепції С. Руденка співвідносяться з «альтернативними» і «конфліктними» раціональними реконструкціями. Причому раціоналізація історико-філософського дослідження відбувається шляхом трансформації конфліктних раціональних реконструкцій в альтернативні. У такий спосіб, за С. Руденком, розв'язуються конфліктні ситуації в методології історії української філософії. Логіка раціональної реконструкції І. Лакатоса у С. Руденка постає «логікою раціональних альтернатив. З цього приводу він зазначив, що результатом застосування методу реконструктивної рефлексії є перетворення конфліктних раціональних реконструкцій на альтернативні шляхом виявлення спільних онтологічних і епістемологічних основоположень конфліктних раціональних реконструкцій, здійснюючи у такий спосіб їх методологічну концептуалізацію» [13, с. 248]. Отже, метод раціональної реконструкції історії науки І. Лакатоса в імперативно-цільовій концепції методології історико-філософського дослідження З. Каменського та сучасні методологічні концепції недескриптивного історико-філософського українознавства С. Руденка набув статусу методологічного інструменту культурної предекляції історико-філософської рефлексії.

Література

1. Поппер К. Логика социальных наук // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / К. Поппер. Сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 298-313.
2. Поппер К. Призыв Бернайса к более широкому пониманию рациональности // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / К. Поппер. Сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 163-175.
3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. Перекл. з англ. О. Буценка. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – 494 с.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. Пер. с нем. М. И. Левина. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.
5. Поппер К. Эволюционная эпистемология // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / К. Поппер. Сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 57-74.
6. Поппер К. К эволюционной теории познания // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / К. Поппер. Сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 194-209.

-
7. Чайковский Ю. В. Невостребованный синтез. Об эволюционных взглядах Карла Поппера // Вопросы философии / Ю. В. Чайковский. – 1995. – №12. – С.50-54.
  8. Поппер К. Дарвинизм как метафизическая исследовательская программа // Вопросы философии / К. Поппер. – 1995. – №12. – С. 39-49.
  9. Поппер К. Историческое объяснение // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / К. Поппер. Сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 330-339.
  10. Корнфорт М. Открытая философия и открытое общество / М. Корнфорт. пер. с англ. – М.: Прогресс, 1972. – 417 с.
  11. Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / И. Лакатос. Пер с англ. И. Н. Веселовского, А. Л. Никифорова, В. Н. Поруса. – М.: Академический Проект; Трикста, 2008. – 475 с.
  12. Кун Т. Замечания на статью И. Лакатоса // Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. Пер. с англ. Сост. В. Ю. Кузнецов. – М.: АСТ, 2001. –С. 577-591.
  13. Руденко С. В. Сучасні методологічні концепції дослідження історії української філософії: монографія / С. В. Руденко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 279 с.
  14. Каменский З. А. Методология историко-философского исследования / З. А. Каменский. – М.: ИФ РАН, 2002. – 371 с.
  15. Каменский З. А. Цели и формы историко-философского исследования / З. А. Каменский // Философские науки. – 1985. – №5. – С. 83-90
  16. Каменский З. А. История философии как историография и как наука // А. З. Каменский // Вопросы философии. – 1984. – №11. – С. 113-125.

Стаття надійшла до редакції: 26.09.2016

References

1. Popper K. (2000). *Lohyka sotsyal'nykh nauk* [The logic of the social sciences] In D. H. Lakhuty, V. N. Sadovskoho y V. K. Fynna (Ed.), *Evolutsyonnaya epistemologiya y lohyka sotsyal'nykh nauk* [Evolutionary Epistemology and Sociology of Science], Moscow, Russia, Edytoryal URSS, pp. 298-313.
2. Popper K. (2000). *Pryzv Bernaysa k bolee shyrokomu ponymanyyu ratsyonal'nosti* [Bernays's Plea for a Wider Notion of Rationality] In D. H. Lakhuty, V. N. Sadovskoho y V. K. Fynna (Ed.), *Evolutsyonnaya epistemologiya y lohyka sotsyal'nykh nauk* [Evolutionary Epistemology and Sociology of Science], Moscow, Russia, Edytoryal URSS, 163-175.
3. Popper K. (1994). *Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy* [The Open Society and Its Enemies], Kyiv, Ukraine, Osnovy.
4. Yaspers K. (1991). *Smysl y naznachenye ystoryy* [The Origin And Goal Of History] Kyiv, Ukraine, Politizdat.
5. Popper K. (2000). *Evolutsyonnaya epistemologiya* [The logic of the social sciences] In D. H. Lakhuty, V. N. Sadovskoho y V. K. Fynna (Ed.), *Evolutsyonnaya epistemologiya y lohyka sotsyal'nykh nauk* [Evolutionary Epistemology and Sociology of Science], Moscow, Russia, Edytoryal URSS, pp. 57-74.
6. Popper K. (2000). *K evolyutsyonnoy teoryy poznannya* [The logic of the social sciences] In D. H. Lakhuty, V. N. Sadovskoho y V. K. Fynna (Ed.), *Evolutsyonnaya epistemologiya y lohyka sotsyal'nykh nauk* [Evolutionary Epistemology and Sociology of Science], Moscow, Russia, Edytoryal URSS, pp. 194-209.
7. Chaykovskyy Yu. V. (1995). *Nevostrebovanny syntez. Ob evolyutsyonnykh vzhyadakh Karla Poppa* [The Unclaimed synthesis. About Karl Popper's evolutionary views], *Voprosy fylosofyy* [Philosophical Questions] (Vol. 12, p. 50-54), Moscow.
8. Popper K. (1995). *Darvynizm kak metafizycheskaya yssledovatel'skaya prohramma* [Darwinism as a Metaphysical Research Programme], *Voprosy fylosofyy* [Philosophical questions] (Vol. 12, p. 39-49), Moscow.
9. Popper K. (2000). *Ystorycheskoe ob'yasnenye* [Historical Explanation] In D. H. Lakhuty, V. N. Sadovskoho y V. K. Fynna (Ed.), *Evolutsyonnaya epistemologiya y lohyka sotsyal'nykh nauk* [Evolutionary Epistemology and Sociology of Science], Moscow, Russia, Edytoryal URSS, pp. 330-339.
10. Kornfort M. (1972). *Otkrytaya fylosofiya y otkrytoe obshchestvo* [The Open Philosophy and the Open Society], Moscow, Russia, Progress.
11. Lakatos Y. (2008). *Yzbrannye proyzvedeniya po fylosofyy y metodolohyy nauky* [Selected Works on Philosophy and Methodology of Science], Moscow, Russia, The Academic Project.
12. Kun T. (2001). *Zamechaniya na stat'yu Y. Lakatosa* [Remarks on the Lakatos's paper] In V. Yu. Kuznetsov (Ed.), *Struktura nauchnykh revolyutsyy* [The Structure of Scientific Revolutions], Moscow, Russia, AST, pp. 577-591.
13. Rudenko S. V. (2012). *Suchasni metodolohichni kontseptsii doslidzhennya istoriyi ukrayins'koyi filozofiyi: monohrafiya* [Contemporary Methodological Conceptions for Investigations of Ukrainian Philosophy], Kyiv, Ukraine, University of Kyiv.
14. Kamenskyy Z. A. (1985). *Metodolohiya ystoryko-fylosofskoho yssledovannya* [Methodology of Historical Philosophical Investigation], Moscow, Russia, YF RAN.

-
15. Kamensky Z. A. (1985). *Tsely y formy ystoryko-fylosofskoho yssledovanyya* [Purposes and Forms of Historical Philosophical Investigation] In Z. A. Kamensky (Ed.), *Fylsoofskye nauky* [Philosophical Questions], Moscow, Russia, pp. 83-90.
16. Kamensky Z. A. (1984) *Ystoryya fylosofyy kak ystoryohrafiya y kak nauka* [History of Philosophy as Historiography and Science] In Z. A. Kamensky (Ed.), *Fylsoofskye nauky* [Philosophical Questions], Moscow, Russia, pp. 113-125.

Received: 26.09.2016

Summary

Hnatiuk Y. Rational Reconstruction as the Method of Applied Situational Logic. *Rational reconstruction as the method of historical and philosophical cognition is in the center of historical and philosophical discussion. Firstly, I. Lacatos paid attention to it, then, especially in the sphere of historical and philosophical researching, it was examined Z. Kamensky and S. Rudenko. However, as the method of applied situational logic, rational reconstruction has not researched. This article has the aim to fill a gap and show the intercommunication between the concept of situational logic by K. Popper and the method of rational reconstruction I. Lacatos, Z. Kamensky and S. Rudenko. His positional logic, K. Popper did not tell in the form of the whole concept. It is introduced by the chain of separate fragments. Consequently necessity its whole reconstruction. So, to understand I. Lacatos's method of rational reconstruction, should realize rational reconstruction of K. Poppers's situational logic. So, one explanation will help to realize another explanation. Situational logic or K. Popper's logic of situations is rational reconstruction and interpretation of local situation. It divided on theoretical and applied situational logic. S. Rudenko's method of rational reconstruction in modern methodological concept of researching the history of philosophy is added by method of reconstructive reflection. S. Rudenko has proposed reconstructive reflection to realize as the method, witch on the foundation of analysis of ontological, gnoseological and cognitive foundations coordinate conflicting rational reconstructions the history of native philosophy. The function of theoretical situational logic carries out the methodological reflection and interpretation of situation, the function of applied situational logic – its interpretations of Darwinism and Marxism. I. Lacatos's method of rational reconstruction the history of science in Z. Kamensky's imperatively-directional researching and S. Rudenko's modern methodological concepts non-descriptive historical and philosophical Ukrainian Studies had status of methodological instrument by cultural predication historical and philosophical reflection. Keywords: situational logic, darwinism, marxism, internal history, rational reconstruction.*

УДК 167/168:001

© Юлія Малишена
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
yuliawa.makonya@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ (НОРМАТИВНИЙ ТА НАТУРАЛІСТСЬКИЙ ПІДХОДИ)

Розкриваються особливості одного із сучасних напрямів міждисциплінарних філософських досліджень – соціальної епістемології. Проблематика соціальної епістемології як напряму неklasичної епістемології повинна бути досліджена згідно з епістемологією в цілому. Крім характеристики окремих понять, зацентовано увагу на «нормативному» та «натуралістському» підходах до епістемологічної проблематики. Виходячи з дослідницьких інтересів соціальної епістемології, здійснено спробу подати соціо-епістемологічні особливості розуміння зазначеної проблематики. Представлено нормативно-натуралістську соціальну епістемологію С. Фуллера. Ключові слова: епістемологія, соціальна епістемологія, нормативна соціальна епістемологія, натуралістська соціальна епістемологія, С. Фуллер.

Постановка проблеми. Серед загальних рис соціальної епістемології часто йдеться про «нормативність». Те, в якому розумінні нормативність позиціонують у соціальній епістемології, потребує більш докладного аналізу та, ймовірно, переосмислення.

Аналіз останніх досліджень. Є два загальні підходи до епістемологічної проблематики: «нормативний, що намагається з'ясувати принципи, які виправдовують раціональне прийняття переконання, та «натуралістський», який виводить епістемний статус переконання з умов його формування. За цією класифікацією, соціальна епістемологія представляє натуралізовану епістемологію. «Натуралістська епістемологія приймає стратегію, яка полягає у вивченні властивостей процесу, що завершується формуванням знань. Можна знов таки розрізнити чимало